

شرح رساله حقوق

رسیدیم به این فراز از بیان نورانی امام سجاد علیه السلام که فرمود «وَلَكِنْ تُوقِرُهَا بِه تَقْبِضُهَا عَنْ كَثِيرٍ مِمَّا لَا يَحِلُّ لَهَا وَ تَبْسُطُهَا بِكَثِيرٍ مِمَّا لَيْسَ عَلَيْهَا»

تا اینجا امام سجاد علیه السلام از حق ایجابی دست و حق سلبی آن سخن گفتند. یعنی جایی که لازم است دست اجتناب کند، «لَا تَبْسُطُهَا إِلَى مَا لَا يَحِلُّ لَكَ» و جایی که باید اقدام کند «وَلَا تَقْبِضُهَا مِمَّا افترض الله علیها» یعنی محرمات مربوط به دست و واجبات مربوط به دست.

حقوق مستحب و مکروه دست

از اینجا به یک حق ایجابی غیر لزومی و یک حق سلبی غیر لزومی اشاره می‌کند که بهتر است دست این کارها را بکند یا نکند. یعنی رجحان آن را بیان می‌کند، الزام نیست مثل آن دو فراز گذشته. می‌گوید: «وَلَكِنْ تُوقِرُهَا گرامی بدار دست را با دو چیز. در فراز قبلی می‌گوید اگر غیر از آن عمل کند دست را نابود کرده است اگر دست درازی به حرام کند یا دستش را از واجبات کوتاه کند تکلیفش روشن است ولی این برای بالاتر رفتن برای کمال، برای تعالی و رفتن به مراتب بالاتر لازم است. گاهی مواظبت می‌کند که به پرتگاه نزدیک نشوی و البته یک بهره مندی هایی هم طبیعتاً وجود دارد و ثواب دارد. گاهی برای اینکه نردبان ترقی را طی کنید یک توصیه هایی می‌شود این بحث برای استکمال روح آدمی است.

۱. بزرگ بشمار دست را. یعنی به دست ارزش بده، گرامی بدار آن را، «تُوقِرُهَا بِه تَقْبِضُهَا عَنْ كَثِيرٍ مِمَّا لَا يَحِلُّ لَه» به حفظ و نگه داری و اجتناب نسبت به بسیاری از چیزهایی که برای شما حلال است. اما هر حلالی را انسان لازم نیست انجام بدهد. این می‌شود مستحب زیرا به حد لزوم نرسیده است.

۲. «وَتَبْسُطُهَا بِكَثِيرٍ مِمَّا لَيْسَ عَلَيْهَا؛ دستش را گشاده کند نسبت به بسیاری از چیزهایی که بر او واجب نیست که انجام دهد ولی اگر انجام دهد باعث گرامی شدن آن می‌شود.

البته عرض کردیم وقتی سخن از حق ید و کارهایی است که ید باید بکند یا نباید بکند این فقط اشاره به دست ظاهری نیست، دست درازی به مال حرام فقط این نیست که شخص فقط دست در جیب دیگری بکند. دست درازی به مال حرام گاهی بدون حرکت دست است مثلاً با یک اشاره یا تلفن انجام می‌شود. اینجا نیز همینطور است برخی از کارها برای انسان حلال است ولی انجامش لزومی ندارد، انجام دادنش ممکن است متعلق حکم حرمت نباشد ولی ترک آن بهتر است. اینکه انسان مثلاً می‌تواند با مالی که در اختیار دارد بیش از حد نیاز برای خودش امکانات فراهم کند. فرض کنید وسعت کافی هم می‌دهد و بیشتر از این حد هم هست ولی اگر از این حد بگذرد، به تشریفات و تجمل بینجامد این اشکالی ندارد، اسراف یک بحث دیگری است، اسراف حرام است، اسراف در فراز قبلی قرار می‌گیرد؛ می‌گوید «بِكَثِيرٍ مِمَّا لَيْسَ عَلَيْهَا» بهتر این است که نسبت به آن قبض کند، نگه دارد و احتیاط کند. عرض کردیم اینکه انسان برای خودش این اسباب را فراهم کند. این حرام نیست ولی بهتر این است که دست را از این امور بازدارد.

اگر بخواهیم برای این دو مثال بزنیم از جود و بخل مثال میزنیم. کسی ممکن است اهل بخشش باشد ولی خیلی محدود، در حد ضرورت و بیشتر از آن برایش واجب نیست ولی اگر بیشتر از آن بخشید به یک مستحب عمل کرده است. یا کسی که بخل می‌ورزد در برخی موارد ترک آن بهتر است.

بخل یک صفتی است که آثار منفی و زشتی دارد، در قرآن می‌فرماید «وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ»^۱ آنانی که بخل دارند و آثار تفضل الهی را پنهان می‌کنند و چیزی به کسی نمی‌دهند گمان نکنند که به نفعشان است، دارند ذخیره می‌کنند، این بسیار برای آنها بد است و اموالی که با آن بخل داشتند و با بخل ورزی جمع آوری کردند این همانند یک طوقی برگردن آنها خواهد بود و میراث زمین و آسمان از آن خداوند است، این مال خودش نیست، بیچاره گمان می‌کند که مال خودش است. اگر بخل بورزد و به دیگران ندهد این بسیار بد است، حداقل این است که جلوی رشد انسان را می‌گیرد و انسان را درگیر می‌کند. در روایتی آمده: «اتَّقُوا الشُّحَّ، فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ» از بخل دوری کنید چه اینکه بخل سرانجامش هلاکت است، بخل موجب هلاکت بسیاری از گذشتگان شده زیرا باعث خونریزی می‌شود، بخل انسان را به آنجا می‌کشاند. لذا بعضی از اجتناب‌ها برای این است که انسان سرانجامش مطمئن تر باشد یک حاشیه امن داشته باشد.

از آن طرف نیز کسی که می‌تواند برای اهل و عیالش توسعه ای ایجاد کند ولی این کار را نکند پیامبر فرمود «لَيْسَ مِنَّا مَنْ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَتَرَ عَلَى عِيَالِهِ»^۲ کسی که می‌تواند و وسعت دارد ولی بر اهل خانواده سخت‌گیری کند از ما نیست. به هر حال این دو نیز مهم است هم مستحبات و هم مکروهات.

«والحمد لله رب العالمين»

^۱ سوره آل عمران، آیه ۱۸۰.

^۲ مستدرک، ج ۱۵، ص ۲۵۶.